

„MESJAŃSKIE FRAGMENTY” BIBLIJ HEBRAJSKIEJ W PRZEKŁADZIE *TANACH* IZAAKA CYLKOWA

Piotr Goniszewski*

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego

Wprowadzenie

Postać mesjasza jest konstytutywnym elementem doktryny chrześcijańskiej i ważnym składnikiem w myśli judaizmu rabinicznego. Obie wspólnoty religijne w Biblii hebrajskiej, czyli tak zwane *Tanach*, poszukiwały zapowiedzi i prorocत्व dotyczących osoby oczekiwanego mesjasza. Dla chrześcijan te zapowiedzi spełniły się w osobie Jezusa z Nazaretu. Natomiast tradycyjny judaizm cały czas oczekuje na pojawienie się mesjasza. Naukowe metody badań nad Biblią, które rozwinęły się w XVIII i XIX wieku, podały w wątpliwość niektóre z tych religijnych interpretacji mesjańskich prorocत्व. W niniejszym artykule przedstawimy, w jaki sposób Izaak Cylikow, przedstawiciel judaizmu postępowego, oddaje i komentuje wybrane mesjańskie prorocत्व w swoim przekładzie Biblii hebrajskiej na język polski.

W punkcie pierwszym przedstawiono krótką charakterystykę judaizmu w okresie haskali. Drugim punktem zawiera podstawowe informacje na temat życia i pracy naukowej, a także duszpasterskiej rabina Izaaka Cylikowa. Następnie omówiono hermeneutykę Izaaka Cylikowa wybranych czterech fragmentów Biblii hebrajskiej, które w tradycji żydowskiej lub/i chrześcijańskiej były lub są interpretowane mesjańsko. Tymi tekstami będą: Rdz 49,10; Lb 24,17; Iz 7,14; Ps 110,4.

* Dr Piotr Goniszewski – adiunkt w Katedrze Egzegezy i Teologii Biblijnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego. Zainteresowania badawcze: teologia biblijna Nowego Testamentu, hebrajskie Ewangelie i tomizm biblijny. E-mail: piotr.goniszewski@usz.edu.pl.

1. Haskala, czyli żydowskie Oświecenie

Początek żydowskiego Oświecenia, zwanego Haskalą, przypada na wiek XVIII po Chr. Wynikający z wielu przyczyn, wewnętrznych (m.in. ruch sabbataistyczny¹, frankistowski², pojawienie się chasydyzmu³) i zewnętrznych (m.in. Oświecenie w Europie), ruch ten doprowadził do częściowego rozbicia tradycyjnych struktur funkcjonowania żydowskiej społeczności, opartej na autorytecie rabinów i judaizmu rabinicznego. Za jednego z ojców Haskali uznaje się Mojżesza Mendelssohna (1729–1786), autora dzieła *Jerusalem oder über religiöse Macht und Judentum* (1783), który starał się łączyć religijną żydowską tożsamość z kulturą niemiecką jego epoki⁴. W świecie żydowskim Haskala spotkała się z trzema głównymi reakcjami⁵:

- Asymilacjonizmem, który prowadził do stopniowej asymilacji osób pochodzenia żydowskiego ze środowiskiem danego kraju, często łącznie z konwersją na chrześcijaństwo.
- Reformą judaizmu, której celem było doprowadzenie do zachowania istotnych elementów religii żydowskiej oraz pogodzenie tej religii z osiągnięciami naukowymi i kulturowymi epoki poprzez m.in. oczyszczenie z ludowych i kabalistycznych naleciałości oraz relatywizację wartości tradycji ustnej. Proces reformy bardzo często implikował podkreślanie etycznej wartości judaizmu. Przykładem takiej reformy judaizmu jest np. judaizm postępowy w XIX i XX wieku w Polsce, którego reprezentantem był Izaak Cylikow.

¹ Na temat Sabbataja Cwi i jego ruchu mesjańskiego: G. Scholem, *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah*, tłum. R.J.Z. Werblowsky, Princeton 1973.

² Więcej na temat Jakuba Franka i jego ruchu: P. Maciejko, *Wieloplemienny tłum. Jakub Frank i ruch frankistowski, 1755–1816*, tłum. J. Chmielewski, Gdańsk 2014.

³ Na temat rozwoju chasydyzmu w XVIII w.: J. Doktor, *Początki chasydyzmu polskiego*, Wrocław 2004.

⁴ Szerzej na temat M. Mendelssohna: A. Altman, *Moses Mendelssohn: a Biographical Study*, Tuscaloosa 1973; M.L. Morgan, *Mendelssohn*, w: *Historia filozofii żydowskiej*, red. D.H. Frank, O. Leaman, tłum. P. Sajdek, Kraków 2009, s. 682–704.

⁵ Więcej na temat Haskali i reformy judaizmu: S. Łastik, *Z dziejów oświecenia żydowskiego. Ludzie i fakty*, Warszawa 1961; S. Feiner, *Haskala and History. The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness*, tłum. Ch. Naor, S. Silberston, London–Portland 2002; L.C. Dubin, *Kontekst społeczny i kulturowy osiemnastowiecznego oświecenia*, w: *Historia filozofii żydowskiej*, red. D.H. Frank, O. Leaman, tłum. P. Sajdek, Kraków 2009, s. 656–681; M. Finley, *Dziewiętnastowieczna niemiecka filozofia reformy*, w: *Historia filozofii żydowskiej*, red. D.H. Frank, O. Leaman, tłum. P. Sajdek, Kraków 2009, s. 705–729; M. Galas, *Rabin Markus Jastrow i jego wizja reformy judaizmu. Studium z dziejów judaizmu w XIX wieku*, Kraków 2007, s. 18–36.

- Postawą odrzucenia i potępienia Haskali przez środowiska ortodoksyjnego judaizmu i chasydyzmu.

2. Izaak Cyłkow (1841–1908) – życie i dzieło

Izaak Cyłkow urodził się 11 stycznia 1841 roku w Bieżuniu, w rodzinie o postępowych poglądach. W 1859 roku ukończył Warszawską Szkołę Rabinów, w której nauczał jego ojciec Aaron. Warszawska Szkoła Rabinów była ważnym ośrodkiem intelektualnym judaizmu postępowego na ziemiach polskich. W 1860 roku Izaak Cyłkow wyjechał na studia do Berlina. W 1864 roku na Uniwersytecie w Halle uzyskał tytuł doktora w zakresie filozofii oraz języków semickich. W roku 1865 objął funkcję kaznodziei w synagodze przy ulicy Daniłowiczowskiej w Warszawie. Oczywiście było to zgromadzenie o charakterze postępowym. Poprzednikiem Cyłkova na tym stanowisku był Markus Jastrow, który w wyniku zaangażowania politycznego w 1861 roku musiał opuścić Warszawę. W roku 1878 otwarto nową postępową synagogę, zwaną Wielką Synagogą na Tłomackiem. Precedensem w dniu uroczystego otwarcia bożnicy było wygłoszenie przez Izaaka Cyłkova kazania w języku polskim zamiast w dopuszczanym przez władze carskie niemieckim. Izaak Cyłkow był cenionym kaznodzieją, jednak dziełem jego życia był przekład Biblii hebrajskiej na język polski. Poniższa tabela prezentuje chronologiczny układ kolejno ukazujących się tomów.

Księga:	Data wydania:	Data wydania reprintu:
<i>Księga psalmów</i>	1883	2008
<i>Tora</i>	1895	2006
<i>Księga Izajasza</i>	1896	2011
<i>Księga Jeremiasza</i>	1899	2009
<i>Księga Ezechiela</i>	1900	2010
<i>Księga dwunastu proroków</i>	1901	2013
<i>Księga Hioba</i>	1903	2008
<i>Księga pięciu zwojów</i>	1904	2007
<i>Księga Jozuego</i>	1905	2012
<i>Księga przypowieści</i>	1905	2009

* *Psalmy*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2008; *Tora – Pięcioksiąg Mojżesza*, tłum. I. Cyłkow, Kraków 2006; *Księga Izajasza*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2011; *Księga Jeremiasza*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2009; *Księga Ezechiela*, tłum. I. Cyłkow, Kraków 2010; *Księga dwunastu mniejszych proroków*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2013; *Księga Hioba*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2008; *Księga pięciu megilot*, tłum. I. Cyłkow, Kraków 2007; *Księga Jozuego*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2012; *Przypowieści Salomona*, tłum. I. Cyłkow, Kraków–Budapeszt 2009.

Izaak Cylkow zmarł 1 grudnia 1908 roku w Warszawie. Po jego śmierci wydano część pozostałych przekładów Biblii hebrajskiej:

Księga/i:	Data wydania:	Data wydania reprintu:
<i>Księga Sędziów</i>	1913	2012
<i>Księgi Samuela</i>	1913	2014
<i>Księgi królewskie</i>	2014	2014

* *Księga sędziów*, tłum. I. Cylkow, Kraków–Budapeszt 2012; *Księga Samuela*, tłum. I. Cylkow, Kraków–Budapeszt 2014; *Księga królów*, tłum. I. Cylkow, Kraków–Budapeszt 2014.

Wybuch pierwszej wojny światowej uniemożliwił pośmiertne wydanie *Księgi Daniela*, *Księgi Ezdrasza i Nechemiasza* oraz *Ksiąg kronik*. Niestety rękopisy nie przetrwały prawdopodobnie okresu drugiej wojny światowej⁶.

Praca translatorska i egzegetyczna Izaaka Cylkova wpisuje się w szeroko rozumiany nurt badań historyczno-krytycznych epoki nad Biblią. W swoich komentarzach Cylkow koncentruje się przede wszystkim na analizie filologicznej i historycznej. Praktycznie brak jest tradycyjnej, żydowskiej hermeneutyki, zwanej *pardes*, na którą składa się poszukiwanie sensu literalnego (tzw. *pszat*), alegorycznego (tzw. *remesz*), midraszowego (tzw. *drasz*) i mistycznego (tzw. *sod*). Cylkow odwołuje się na równi do opinii żydowskich egzegetów religijnych, jak i współczesnych mu świeckich i chrześcijańskich badaczy Biblii. Również struktura jego przekładów oddaje historyczno-krytyczne podejście do świętych tekstów. Na przykład przekład *Tory* rozpoczyna się od *Uwag wstępnych*, na które składają się następujące rozdziały: *Nazwa i podział Pięcioksięgu*, *Treść Pięcioksięgu*, *Powaga Pięcioksięgu*, *Pismo*, *Język*, *Kult ofiarny*, *Rodzaje ofiar*, *Ofiary śnieдне*, *Autentyczność Pięcioksięgu*, *Argumenty przeciw autentyczności Pięcioksięgu*, *Przekłady Pięcioksięgu*, *Przekłady chaldejskie*, *Przekłady greckie*, *Przekłady syryjskie*, *Przekłady arabskie i perskie*, *Przekłady łacińskie*, *Przekłady słowiańskie*, *Literatura egzegetyczna*. Tekst główny składa się z hebrajskiego oryginału, tłumaczenia na język polski oraz komentarzy do poszczególnych wersetów. Nawet jeżeli Izaak Cylkow często opowiada się za bardziej konserwatywnymi rozwiązaniami egzegetycznymi, odrzucając bardziej radykalne hipotezy naukowe jego epoki, to jednak kontekstem jego refleksji jest metoda historyczno-krytyczna. Tak podejście egzegetyczne Izaaka Cylkova charakteryzje P. Paziński:

⁶ Szerzej na temat biografii Izaaka Cylkova: H. Halkowski, *Wstęp*, w: *Tora – Pięcioksiąg Mojżesza*, tłum. I. Cylkow, Kraków 2006, s. I–VII; Izaak Cylkow (1841–1908). *Życie i dzieło*, red. M. Galas, Kraków–Budapeszt 2010.

„O przynależności Cylkowa do obozu «postępowców» świadczy jego stosunek do samej Tory. Pięcioksiąg (Naukę) uznaje on za podstawę judaizmu i każdej religii pozytywnej. Wyznaje oświeceniowy, racjonalistyczny pogląd na religię wzięty od Mendelssohna: judaizm jest religią pozytywną, opiera się bowiem na ściśle określonym i otrzymanym z zewnątrz poznaniu, a nie zaś na mniemaniu i przecuciach właściwych religii naturalnej (...). Korpus żydowskiego prawa dzieli, w duchu Majmonidesa, na uniwersalistyczną etykę i «zewnętrzne formy kulturalne», ochraniające judaizm. Tora jest zatem podstawą nauki o moralności, zawiera najszerszy program postępu pod względem humanitarnym, czystości idei o Bogu i człowieku”⁷.

Rdz 49,10

Tekst masorecki
לֹא יִסּוּר שְׁבֵט מִיְהוּדָה וּמִחַקֵּק מִבֵּין רַגְלָיו. עַד כִּרְיָבָא (שילה) [שילה] וְלֹא יִקְחָתָ עַמִּים:
Biblia Tysiąclecia (wyd. 5)
„Nie zostanie odjęte berło od Judy ani laska pasterska spośród kolan jego, aż przyjdzie ten, do którego ono należy, i zdobędzie posłuch u narodów!”
Biblia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego
„Nie odstąpi berło od Judy ani buława od jego potomków, aż nadejdzie jeden z jego rodu, ten, którego będą słuchać narody”.
Przekład Izaaka Cylkowa
„Nie ustąpi berło od Jehudy, ani buława z pomiędzy stóp jego, póki nie przyjdzie Szylo, a jemu posłuszeństwo plemion!”

Fragment Rdz 49,10, będący częścią tak zwanego błogosławieństwa Jakuba (49,1–28), ma charakter mesjański zarówno w tradycji żydowskiej, jak i chrześcijańskiej. Największy problem dla egzegetów tego tekstu stanowił i stanowi termin שילה. W *Targumie Neofiti 1* do Rdz 49,10 czytamy: „Nie ustaną [powstawać] królowie spośród tych z domu Judy ani pisarze uczący Prawa od synów jego synów, aż do czasu przyjścia Króla Mesjasza, do którego należy panowanie i któremu będą podlegać wszystkie królestwa”⁸.

⁷ P. Paziński, *Biblia dla Żydów Polaków – projekt Izaaka Cylkowa*, w: *Izaak Cylkow (1841–1908). Życie i dzieło*, red. M. Galas, Kraków–Budapeszt 2010, s. 111–112.

⁸ Polski przekład *Targumu Neofiti 1* za: *Biblia Aramejska. Targum Neofiti 1. Księga Rodzaju*, tłum. M.S. Wróbel, Lublin 2014.

Podobne brzmienie ma również *Targum Onkelosa* do tego w. z Księgi Rodzaju⁹. W obu tekstach wyraźnie wspomina się osobę mesjasza (משיחא). Rdz 49,10 odczytywał mesjańsko również wielki autorytet średniowiecznej egzegezy rabinicznej Raszi¹⁰ (1040–1105). Komentując niejasne zdanie עַר כְּרִיבָא שִׁילָה, Raszi stwierdza: „Król Mesjasz, do którego należy królestwo”¹¹. Również w pismach pisarzy wczesnochrześcijańskich Rdz 49,10 jest interpretowany w duchu proroctwa mesjańskiego. Przykładem takiej lektury może być np. św. Justyn Męczennik (II w. po Chr.), który w *Dialogu z Żydem Tryfonem* 120,3 pisze: „Powiedziano bowiem o Judzie: «nie zabraknie księcia z Judy ani wodza z jego lędźwi aż przyjdzie ten dla którego jest to przygotowane. On będzie oczekiwaniem narodów». Wydaje się oczywiste, że to zostało powiedziane nie o Judzie, ale o Chrystusie, bo przecież my wszyscy pochodzący z pogan nie oczekujemy Judy, lecz Jezusa, który także waszych Ojców wyprowadził z Egiptu. Prococtwo rozciąga się bowiem aż do przyjścia Chrystusa: «Aż przyjdzie ten dla którego to przygotowane. On będzie oczekiwaniem narodów»”¹².

Również Orygenes w *O zasadach* (ok. 220 r. po Chr.) wyraźnie akcentuje mesjański charakter Rdz 49,10. Czyni tak wbrew alternatywnym interpretacjom, które sugerują, że tekst ten należy odnosić jedynie do patriarchy Judy: „Oto są świadectwa, które przytaczamy przeciwko tym, którzy twierdzą, iż to, co Jakub powiedział w Księdze Rodzaju, odnosi się do Judy; twierdzą oni również, że do tej pory istnieje zwierzchnik z rodu Judy, ten mianowicie, który jest zwierzchnikiem ich narodu, a którego nazywają patriarchą, i że nie może zabraknąć pochodzących z jego rodu ludzi, którzy przetrwają aż do przyjścia Mesjasza, którego sami sobie opisują. (...) Wiadomo zatem, że przybył Ten, do którego ono należy i w którym jest oczekiwanie narodów. Również fakt, że bardzo wiele narodów pogańskich przez Chrystusa uwierzyło w Boga, dowodzi, że proroctwo to się spełniło”¹³.

⁹ Tekst aramejski i angielski przekład: *Targum Onkelos to Genesis. A Critical Analysis Together with An English Translation of the Text*, tłum. M. Aberbach, B. Grossfeld, Denver 1982.

¹⁰ Szerzej na temat tego wybitnego egzegety żydowskiego: A. Rothkoff, A. Grossman, M.Z. Kaddari, J. Fraenkel, I.M. Ta-Shma, J.R. Baskin, *Rashi*, w: *Encyclopedia Judaica. Second edition*, red. F. Skolnik, M. Berenbaum, t. 17, Detroit–New York–San Francisco–New Haven–Waterville–London–Jerusalem 2007, s. 101–106.

¹¹ A. ben Isaiah, B. Sharfman, H.M. Orlinsky, M. Chranner, *The Pentateuch and Rashi's Commentary. A Linear Translation into English*, New York 1976.

¹² Justyn Męczennik, *1 i 2 Apologia. Dialog z Żydem Tryfonem*, tłum. L. Misiarczyk, Warszawa 2012.

¹³ Orygenes, *O zasadach*, tłum. S. Kalinkowski, Kraków 1996, s. 325.

Świadectwo Orygenesusa wskazuje na istnienie dyskusji pomiędzy wyznawcami judaizmu a chrześcijanami odnośnie do hermeneutyki Rdz 49,10. Warto zauważyć, że interpretacja mesjańska tego fragmentu jest zakładana w obu wspólnotach religijnych. Problem dotyczy jedynie tego, czy zapowiadany mesjasz już się pojawił, jak uważają chrześcijanie, czy należy go jeszcze wyczekiwać, jak uważają Żydzi. Przeciwno chrześcijańskiej lekturze Rdz 49,10 mają przemawiać historyczne fakty. Zdaniem komentatorów, na których powołuje się Orygenes, istnienie instytucji żydowskiego patriarchatu jako politycznego i społecznego zwierzchnika Żydów w *Imperium Romanum* przeczy możliwości odnoszenia tego w. do osoby Jezusa z Nazaretu¹⁴. Ten kierunek egzegezy Rdz 49,10 odrzuca Orygenes, który również powołuje się na dane historyczne. Aleksandryjski teolog uważa, że zburzenie Świątyni w roku 70 po Chr. i ustanie kultu jest świadectwem ustania politycznego zwierzchnictwa w Judzie, a co za tym idzie, prorocstwo z Księgi Rodzaju bez wątplenia wypełniło się w osobie Jezusa Chrystusa.

Powyższe przykłady pokazują, że Rdz 49,10 odczytywano mesjańsko zarówno w judaizmie, jak i chrześcijaństwie. Natomiast dyskusja pomiędzy tymi dwoma wspólnotami religijnymi ogniskowała się wokół identyfikacji zapowiadanego pomazańca. Czy jest nim Jezus z Nazaretu, czy może jakaś jeszcze wyczekiwana postać?

Największy problem dla egzegetów tego tekstu stanowił i stanowi termin שִׁילָה¹⁵. Żydowskie i chrześcijańskie interpretacje mesjańskie były jedną z prób rozwiązania tej trudności. Izaak Cylkow w swoim przekładzie *Tory* również musiał zmierzyć się z niejasnym rzeczownikiem שִׁילָה. Uznał, że ten rzeczownik to nazwa własna, oznaczająca miejscowość Szilo. W komentarzu do Rdz 49,10 uzasadnił swój wybór, odwołując się do historii Izraela w okresie sędziów, kiedy w Szilo znajdowało się izraelskie sanktuarium: „שִׁילָה do miasta Szylo w udziale Efraima, po zdobyciu kraju aż do czasów Elego punkt centralny kultu izraelskiego. Joz 18,1.

¹⁴ Na temat instytucji patriarchatu w okresie rzymskim w II–IV w. po Chr.: I.M. Gafni, Świat Talmudu. Od Miszny do podboju arabskiego, w: *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. H. Shanks, tłum. W. Chrostowski, Warszawa 2013, s. 361–364; M. Jacobs, *Die Institution der jüdischen Patriarchen*, Tübingen 1995; L.I. Levine, *The Status of the Patriarch in the Third and Fourth Centuries: Sources and Methodology*, „Journal of Jewish Studies” 47 (1996), s. 1–32.

¹⁵ W tym kontekście warto zobaczyć, jak Rdz 49,10 interpretowano w komentarzach historyczno-krytycznych w epoce Izaaka Cylkova, np.: J. Skinner, *Genesis*, New York 1910, s. 520–524.

Sęd. 18,31. 1 Sam 1,3; 2,14 i t. d. Póki nie przyjdzie idący na czele Jehuda, Num 10,14. do Szylo, czyli póki wojny zdobywcze nie będą ostatecznie ukończone”.

Odrzucając jednocześnie inne możliwe interpretacje, m.in. popularne odczytania שלה jako שׁלוּ, „do którego należy”, oraz jako „pokój”, „krzewiciel pokoju”, „wysłaniec”, stwierdził, że „nie mają najmniejszej podstawy”.

Podsumowując, wybór interpretacyjny Izaaka Cyilkowa został oparty na analizie filologicznej i historycznej Rdz 49,10. W swoim komentarzu nie odwołał się bezpośrednio do żadnego autorytetu rabinicznego. Nie wspomniał również wyraźnie o mesjańskiej lekturze tego wersetu, istotnej zarówno dla Żydów, jak i chrześcijan. Pokazuje to, jak ważna w pracy egzegetycznej Cyilkowa była metodologia historyczno-krytyczna, której dał pierwszeństwo przed konfesyjnymi lekturami Rdz 49,10.

Lb 24,17

Tekst masorecki
אֲרָאֵנּוּ וְלֹא עִתָּהּ אֲשׁוּרֵנוּ וְלֹא קְרוֹב יִדְרֵךְ כּוֹכֵב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲזִץ פְּאֵתֵי מוֹאָב וְקִצְצָהּ כָּרְף לְבְנֵי-שֵׁת׃
Biblia Tysiąclecia (wyd. 5)
„Widzę go, lecz jeszcze nie teraz, dostrzegam go, ale nie z bliska: wschodzi Gwiazda z Jakuba, a z Izraela podnosi się berło. Ono to zmiążdży skronie Moabu, a także czaszki wszystkich synów Seta”.
Biblia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego
„Widzę go, lecz to jeszcze nie teraz, oglądam go, ale jeszcze nie z bliska. Otóż wszędzie gwiazda z Jakuba, powstanie berło z Izraela i roztrzaska skronie Moabu oraz ciemię wszystkich synów Seta”.
Przekład Izaaka Cyilkowa
„Widzę go, ale nie teraz; spoglądam nań, ale nie zbliska: Wszędzie gwiazda od Jakóba, i powstanie berło z Izraela, – i zburzy krańce Moabu i skruszy wszystkich synów wywrotu!”

Lb 24,17 jest częścią wyroczni Bileama (Lb 23,1–24,25). Podobnie jak w przypadku Rdz 49,10, również Lb 24,17 odczytywano w duchu mesjańskim przez egzegetów i teologów judaistycznych i chrześcijańskich.

W *Targumie Onkelosa* hebrajski rzeczownik כּוֹכֵב („gwiazda”) jest odczytywany jako מֶלֶכָּא („król”), natomiast שֶׁבֶט („berło”) jest odnoszony do osoby pomazańca (מְשִׁיחָא)¹⁶. Podobnie jest w *Targumie Neofiti I*, gdzie כּוֹכֵב („gwiazda”) to מֶלֶךְ („król”), zaś שֶׁבֶט („berło”) interpretuje się za pomocą rzeczowników פְּרוֹק

¹⁶ Angielski przekład *Targumu Onkelosa: The Targum Onkelos to Leviticus. Translated, with Apparatus and Notes*, tłum. B. Grossfeld, Edinburgh 1988.

(„odkupiciel”) i שליט („rządzący”)¹⁷. Mesjańska interpretacja pojawia się również w *Targumie Pseudo-Jonatana* do Lb 24,17 i *Bereszit Rabba 23,14*. Rabbi Akiwa uważał, że prorocstwo Lb 24,17 wypełniło się na osobie Szymona bar Kochby, przywódcy powstania żydowskiego przeciwko Rzymianom w latach 132–135 (jTaan 68d)¹⁸.

W tradycji chrześcijańskiej aluzję do Lb 24,17 można odnaleźć w Ap 22,16, gdzie Jezus jest określony jako ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός („gwiazda świecąca i wczesna”). Święty Ireneusz z Lyonu w swoim *Wykładzie nauki apostoelskiej* 58 tak chrystologicznie odczytuje Lb 24,17: „I znów mówi Mojżesz: *Wезде gwiazda z Jakuba i powstanie wódz z Izraela*. Bardzo wyraźnie ukazuje, że według porządku zbawienia jego cielesne narodzenie nastąpi wśród Żydów i ten, który się urodzi, będzie z pokolenia Jakuba i z pokolenia żydowskiego, a zstąpi z nieba przyjmując porządek zbawienia: gwiazda bowiem ukazuje się na niebie. Wskazuje także na wodza i króla: bo to on jest królem wszystkich zbawionych”¹⁹.

Podobnie odczytuje ten fragment św. Justyn Męczennik w *Dialogu z Żydem Tryfonem* 106,4: „Mojżesz zaś tymi słowami objawił, że miał wzejść jak gwiazda z rodu Abrahama (...). Gdy bowiem w momencie Jego narodzenia weszła gwiazda, jak to zapisano w Pamiętnikach jego apostołów, dzięki temu poznali Go mędrcy z Arabii i przybyli oddać Mu pokłon”.

Obaj Ojcowie apostołscy odczytują więc Lb 24,17 w świetle perykopy Mt 2,1–12, opowiadającej o przybyciu magów do nowo narodzonego Jezusa.

Przekład Lb 24,17 Izaaka Cyilkowa nie odbiega zasadniczo od innych tłumaczeń tego biblijnego wersetu, co pokazuje powyższe zestawienie. W swoim komentarzu Cyilkow odchodzi jednak od mesjańskiej interpretacji, obecnej zarówno w tradycji żydowskiej, jak i chrześcijańskiej: „Zdaniem *Abenezry* Dawid, który Moabitów pokonał. Starożytni kom. czytają zam פאחי krańce, פחתי księżęta, wedle innych przedstawiony tu Moab jako człowiek, któremu przyszedł król izr. Skronie i קרקר ciemię zmiażdży”.

¹⁷ Angielskie tłumaczenie tego targumu: *Targum Neofiti 1: Numbers. Translated, with Apparatus and Notes. Targum Pseudo-Jonathan: Numbers. Translated, with Notes*, tłum. M. McNamara, E.G. Clarke, Edinburgh 1995.

¹⁸ Szerzej na temat powstania żydowskiego przeciwko *Imperium Romanum* w latach 132–135: J. Ciecieląg, *Powstanie BarKochby 132–135 po Chr.*, Zabrze 2008. Na temat wyroczni Bielama w tradycji targumicznej: A. Kuśmirek, *Balaam i jego wyrocznie (Lb 22–24) w tradycji targumicznej*, Warszawa 2011.

¹⁹ Polski przekład tego dzieła: Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostoelskiej*, tłum. W. Myszor, Kraków 1997.

Po pierwsze, uznaje, że rzeczowniki כוכב („gwiazda”) i שֶׁטַט („berło”) wskazują na osobę króla i władcy, przywołując Iz 14,12 i Rdz 49,10. Po drugie, przywołując m.in. opinię Ibn Ezry (1089–1164)²⁰, odnosi treść tego prorocstwa do króla Dawida lub innego izraelskiego monarchy i jego zwycięstw nad Moabitami. Brak jednak w tym komentarzu jakichś wyraźnych aluzji mesjańskich. Podobnie jak w przypadku Rdz 49,10, także i w tym miejscu ujawnia się historyczno-krytyczna orientacja egzegezy Izaaka Cylkowa. Skupia się on bowiem przede wszystkim na aspekcie filologicznym i historycznym Lb 24,10. Ibn Ezra jest tutaj przywołany nie tyle jako autorytatywny komentator, w ramach *Sitz im Leben* żydowskiej i religijnej hermeneutyki *Tanach*, ale jako jeden z wielu egzegetów objaśniających tekst *Tory*.

Iz 7,14

Tekst masorecki
לְכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הַנְּתָה הַעֲלֹמָה הַרְהוּ וְיִלְדֶת בֶּן וְקִרְאתָ שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל:
Biblia Tysiąclecia (wyd. 5)
„Dlatego Pan sam da wam znak: Oto Panna pocznie i porodzi Syna, i nazwie Go imieniem Emmanuel”.
Biblia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego
„Dlatego sam Pan da wam znak: oto panna pocznie i urodzi syna, i da mu na imię Immanuel”.
Przekład Izaaka Cylkowa
„Przeto da wam Pan Sam znak: Oto ta niewiasta młoda poczęła i porodzi syna, i nazwie imię jego Immanuel”.

Iz 7,14 jest częścią perykopy Iz 7,10–17 zapowiadającej narodziny nowego króla. W tradycji chrześcijańskiej jest to jeden z najważniejszych tekstów mesjańskich. Po raz pierwszy taka jego interpretacja pojawia się w Mt 1,18–25, a dokładniej w w. 23, zawierającym cytat z Iz 7,14 w wersji LXX. Autor Mt dokonał w tekście LXX jednej korekty – zamienił czasownik καλέσεις („nadasz”) na καλέσουσιν („nadadzą”). Perykopa Mt 1,18–25 wyjaśnia nadprzyrodzone i dziewicze poczęcie Jezusa, opierając się na rzeczowniku ἡ παρθένος („dziewica”)

²⁰ Więcej na temat tego żydowskiego komentatora: U. Simon, R. Jospe, *Ibn Ezra, Abraham ben Meir*, w: *Encyclopedia Judaica. Second edition*, red. F. Skolnik, M. Berenbaum, t. 9, Detroit–New York–San Francisco–New Haven–Waterville–London–Jerusalem 2007, s. 665–672.

z Iz 7,14. Tłumacz LXX tym rzeczownikiem oddał hebrajski termin עלמה, oznaczający „młodą dziewczynę”²¹.

Kierunek interpretacji Iz 7,14, zapoczątkowany w Mt 1,18–25, był kontynuowany w późniejszych komentarzach do Księgi Izajasza i innych tekstach, powołujących się na to biblijne proroctwo. Między innymi św. Justyn Męczennik w przywoływanym już *Dialogu z Żydem Tryfonem* dwukrotnie przywołuje Iz 7,14 jako dowód potwierdzający dziewicze narodziny Mesjasza (43,5–6; 66,1–3). W swojej *Apologii* tak odnosi Iz 7,14 do dziewiczych narodzin Jezusa z Nazaretu: „Posłuchaj teraz jak Izajasz dokładnie przepowiedział narodzenie Chrystusa z Dziewicy. «Oto dziewica pocznie i porodzi syna i nazwie go imieniem Bóg z nami». To, co po ludzku było niewiarygodne i niemożliwe, Bóg przepowiedział przez Ducha proroczego, że się stanie, aby gdy się rzeczywiście wypełni, nikt nie wątpił, lecz właśnie dzięki zapowiedzi wierzył. Gdyby jednak byli tacy, którzy nie rozumieją sensu przytoczonego proroctwa, zarzuciliby nam to samo, co my wypomnieliśmy poetom, gdy głoszą, że Zeus, by zaspokoić swoje żądze, zbliżał się do kobiet, postaram się wyjaśnić dokładniej te słowa. Otóż określenie: «Oto dziewica pocznie» oznacza, że dziewica pocznie z nikim się nie łącząc” (*Apologia I* 33,1–4; zob. również 54,8)²². Święty Justyn przytaczał te słowa w kontekście swojej polemiki z pogańskim środowiskiem rzymsko-greckim, tłumacząc, jak właściwie należy interpretować ewangeliczną narrację o dziewiczym i nadprzyrodzonym narodzeniu Jezusa, opisanym w Mt 1,18–25, a zapowiedzianym w Iz 7,14.

Święty Jan Chryzostom w dziele *Przeciw Żydom i Hellenom. Wykazanie, że Chrystus jest Bogiem, na podstawie licznych o Nim proroctw*, również mesjańsko interpretuje Iz 7,14: „Inny prorok, posłuchaj, jak mówi, że nie tylko stanie się człowiekiem, lecz i urodzi się z panny: *Oto Panna pocznie i porodzi Syna, i nazwie Go imieniem Emmanuel*, ponieważ jest powiedziane, że z nami jest Bóg”²³.

²¹ Szerzej o wykorzystaniu cytatu z Iz 7,14 w Mt 1,23: W. Jonczyk, *Cytaty z Księgi Izajasza w Ewangelii wg św. Mateusza*, Warszawa 2010, s. 9–47. Na temat teologicznej eksplikacji imienia Emmanuel „Bóg z nami” w kontekście judaistycznej dyskusji na temat obecności Boga po zburzeniu Świątyni w 70 r. po Chr.: P. Podeszwa, „Bóg z nami” (*Iz 1,23*). *Obecność Boga w świetle Ewangelii wg św. Mateusza*, w: *Studia nad Ewangelią wg św. Mateusza. Nowy Testament: geneza – interpretacja – aktualizacja*, red. J. Kręciło, W. Linke, Warszawa–Ząbki 2015, s. 143–154.

²² Cyt. za: Justyn Męczennik, dz. cyt.

²³ Cyt. za tłumaczeniem: Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom i Żydom. Przeciwno Żydom i Hellenom*, tłum. J. Iluk, Kraków 2007, s. 232.

Widzimy więc, że mesjańska hermeneutyka Iz 7,14 stała się ważnym elementem w ramach chrześcijańskiej refleksji chrystologicznej, również tej o charakterze apologetycznym, dyskutującej ze światem judaizmu i hellenizmu.

Mesjańska interpretacja Iz 7,14 spotkała się z wieloraką reakcją ze strony judaizmu. Przykładem mogą być nowe tłumaczenia Biblii hebrajskiej na język grecki. W przekładach Akwili, Symmachusa i Teodocjana pojawia się rzeczownik ἡ νεάνις oznaczający „młodą kobietę”, który bliższy jest semantyce hebrajskiego rzeczownika עַלְמָה. Wprowadzono go w miejsce ἡ παρθένος („dziewica”), którego użył tłumacz Księgi Izajasza w LXX i który stał się punktem wyjścia dla teologicznej refleksji Mateusza w perykopie Mt 1,18–25. Innym przykładem judaistycznej próby odrzucenia chrześcijańskiej hermeneutyki Iz 7,14 było oskarżanie Jezusa o nieprawę pochodzenie. Funkcjonujące w literaturze żydowskiej określenia Jezusa z Nazaretu jako Jeszua ben Pandera lub Jeszua ben Pantera wydają się nawiązywać do rzeczownika ἡ παρθένος („dziewica”) z Iz 7,14 LXX i Mt 1,23. W przekazach żydowskich, składających się na tradycję antyewangelii, zwanych *Toledot Jeszu*, niejaki Józef Pandera/Pantera, który wykorzystał i uwiódł Maryję, miał być prawdziwym ojcem Jezusa²⁴. W ten sposób w środowisku żydowskim odrzucano i dezawuowano chrześcijański dogmat o nadprzyrodzonych narodzinach Jezusa z Dziewicy Maryi.

Izaak Cyłkow przekłada hebrajski rzeczownik עַלְמָה jako „niewiasta młoda”. W komentarzu do Iz 7,14 wyjaśnia: „עַלְמָה nie wyłącznie בתולה dziewica, virgo illibata, a tem mniej taka, któraby po urodzeniu dziewiczość swą zachowała, lecz w ogóle młoda, zdrowa niewiasta”.

Cyłkow odrzuca więc ten kierunek interpretacji Iz 7,14, który zapoczątkowała tradycja LXX, a potem wykorzystwała chrześcijańska refleksja chrystologiczna. Warszawski rabin podkreśla, że semantyka rzeczownika עַלְמָה jest dużo szersza niż terminu בתולה, który bliższy jest greckiem ἡ παρθένος i może oznaczać „dziewicę”. Ponadto Izaak Cyłkow dyplomatycznie odrzuca chrześcijańską interpretację mariologiczną Iz 7,14, stwierdzając, że עַלְמָה, nie może oznaczać kobiety „k któraby po urodzeniu dziewiczość swą zachowała”. W swoim komentarzu do Iz 7,14 utrzymuje, że wyrocznia proroka jest skierowana bezpośrednio do Achaza i dotyczy jego potomka: „Oto ta niewiasta młoda pocznie, czy też poczęła już, por. Gen 16,11; 38,24; 2Sam 11,5. A zatem mówi prorok o pewnej, obecnej, a przy-

²⁴ Polski przekład różnych wariantów antyewangelii: J. Iluk, *Żydowska politeja i Kościół w Imperium rzymskim u schyłku antyku. Żydowska antyewangelia. Antyczna tradycja i nowożytne trwanie*, Gdańsk 2010.

najmniej znanej królowi niewieście, może jednej z żon króla, która mu towarzyszyła. Otóż gdy zrodzi ona syna, będzie radość w kraju z powodu ocalenia i klęski nieprzyjaciół tak wielką, że na pamiątkę tego wypadku nazwie ona, matka, imię jego «z nami Bóg»”.

Odrzucenie mesjańskiej hermeneutyki Iz 7,14 podyktowane jest więc przede wszystkim podejściem metodologicznym Izaaka Cylkowa do tekstu prorocstwa Izajasza. Po pierwsze, odwołując się do filologii, odrzucił odczytywanie לַמָּלְכָה jako „dziewica”. Po drugie, opierając się na założeniach metody historyczno-krytycznej, odczytuje słowa Izajasza jako odnoszące się do syna króla Achaza. W ten sposób stara się wykazać bezzasadność chrześcijańskiej, ponaddosłownej interpretacji Iz 7,14. Jego postawa nie jest jednak jakąś formą apologetyki judaizmu, ale bazuje na priorytecie historyczno-krytycznej egzegezy. Innymi słowy, filologiczna i historyczna hermeneutyka Iz 7,14 jest w stanie rozstrzygnąć, czy chrześcijańska lektura tego tekstu ma oparcie w sensie dosłownym prorocstwa Izajasza. Mimo że Izaak Cylkow nie powołał się w swoim komentarzu na żaden autorytet rabiniczny, jego stanowisko bliskie jest opinii Hillela, który uważał, że jedynym mesjaszem dla Izraela był Ezechiasz, syn króla Achaza: „Raw Gidel powołując się na Rawa powiedział, że kiedyś Izrael kosztować będzie lat mesjaszowych. Raw Josef: oczywiście, bo któż miałby ich kosztować? Chilek i Bilek?! – To podważa pogląd Rabbiego Hillela, który powiedział, że Izrael nie będzie miał Mesjasza, gdyż kosztował go już w dniach Chizkiji” (bSanh 98b)²⁵.

Ps 110,4

Tekst masorecki	$\text{נִשְׁבַּע יְהוָה וְלֹא יִנָּחֵם אֶת־הַכֹּהֵן לְעוֹלָם עַל־דְּבַר־חַיִּי מֶלֶכ־צֶדֶק׃$
Biblia Tysiąclecia (wyd. 5)	„Pan przysiągł i żal Mu nie będzie: Tyś Kapłanem na wieki na wzór Melchizedeka”.
Biblia Ewangelicznego Instytutu Biblijnego	„Pan przysiągł i nie będzie żałował: Ty jesteś kapłanem na wieki według porządku Melchizedeka”.
Przekład Izaaka Cylkowa	„Zaprzysiągł Bóg i nie żałuje, tyś władca na wieki; na słowo Moje, tyś król prawowity”.

²⁵ Tłumaczenie za: *Dni mesjaszowe (Talmud, Sanhedryn 97a–99a)*, tłum. W. Brojer, J. Doktor, B. Kos, „Literatura na Świecie” 5–6 (1993), http://www.talmud.pl/pdf/dni_mesjaszowe.pdf (dostęp: 12.12.2016).

Ostatni z analizowanych mesjańskich fragmentów z Biblii hebrajskiej pochodzi z Ps 110. W teologii chrześcijańskiej już od czasów literatury nowotestamentalnej jest to jedno z najważniejszych prorocत्व zapowiadających osobę mesjasza. Jako przykład przywołajmy jedynie fragmenty pochodzące z Nowego Testamentu.

W tradycji synoptycznej Jezus przywołuje Ps 110 jako argument podważający jedynie Dawidowe pochodzenie mesjasza (Mk 12,35–37 i par. Mt 22,42–46; Łk 20,41–45). W Dz 2,34–35 Ps 110 jest jednym z kilku argumentów skryptu-arystycznych, wykorzystanych w mowie Piotra w dniu Pięćdziesiątnicy (Dz 2,14–36). Z kolei w Hbr nawiązania i cytaty z Ps 110 pojawiają się kilkakrotnie. W Hbr 1,13 jest wykorzystany w serii cytatów z ST ukazujących wyższość Syna Bożego nad aniołami (Hbr 1,5–14). Nawiązanie do Ps 110,4 znajduje się w Hbr 6,20, gdzie wniebowstąpienie Jezusa jest ukazane jako uzyskanie arcykapłańskiej funkcji na wzór Melchizedeka (zob. Hbr 6,13–20). Wątek Melchizedeka jest kontynuowany w Hbr 7,1–28. Autor listu podkreśla wyższość kapłaństwa Jezusa nad kapłaństwem lewickim, przywołując figurę Melchizedeka jako typ arcykapłańskiej godności Chrystusa. Refleksje oparte na Ps 110,4 pojawiają się w tym rozdziale listu aż czterokrotnie (Hbr 7,11.15.17.21).

Przekład Ps 110,4 Izaaka Cylkowa jest bardzo oryginalny. Rzeczownik בִּהָן, który w większości przekładów jest oddawany jako „kapłan” (zob. powyższą tabelę), zostaje przez Cylkowa wywiedziony z rdzenia כּוּן. Tak warszawski rabin w swoim komentarzu uzasadnia swój wybór: „כהן part od כּוּן stojący u steru – urzędnik naczelny. Tak nazywają się i synowie Dawida כּוּהִיִּם 2Sam 8,18. Kapłan bowiem nie jest pierwiastokwem lecz pochodnym znaczeniem tego wyrazu”.

Z kolei nazwę własną מֶלְכִּי־צֶדֶק („Melchizedek”), odnoszącą się do jednego z bohaterów opowiadania z Rdz 14, Izaak Cylkow odczytuje jako zwrot „król prawowity”. W komentarzu przywołuje również klasyczny sposób przekładu Ps 110,4: „Inni: na wzór Melchicedeka, pobożnego króla Salemu”.

Przekład Ps 110,4 Izaaka Cylkowa jest zatem pozbawiony całkowicie swojego mesjańskiego charakteru. Jego wybór translatorski nie jest jednak bezpośrednio inspirowany żydowską apologetyką, skierowaną przeciw chrześcijańskiej lekturze tego tekstu. Opierając się na argumentach filologicznych, Cylkow przedstawia swój sposób interpretacji Ps 110,4. Jeżeli efektem tego procesu jest oczyszczenie tego wersetu z mesjańskich konotacji, to jest to jedynie konsekwencja filologicznego i historycznego sposobu hermeneutyki zastosowanej do Księgi Psalmów przez Izaaka Cylkowa.

Podsumowanie

Omówione powyżej wybrane fragmenty Biblii hebrajskiej (Rdz 49,10; Lb 24,17; Iz 7,14; Ps 110,4), które w tradycji żydowskiej lub/i chrześcijańskiej były interpretowane w duchu mesjańskim, zostały w przekładach i komentarzu Izaaka Cyilkowa pozbawione tego mesjanistycznego charakteru. Warszawski rabin osiągnął taki efekt, koncentrując się w swojej pracy translatorskiej na poszukiwaniu sensu dosłownego biblijnych tekstów. Bazując na analizie filologicznej i historycznej, starał się przede wszystkim uchwycić znaczenia poszczególnych wersów w ich kontekście językowym, kulturowym i historycznym. Egzegeza i komentarze Izaaka Cyilkowa wpisują się więc w nurt badań historyczno-krytycznych przełomu XIX i XX wieku. Badacz ten, opierając się na metodologii naukowej, w równym stopniu stawia na drugim planie tradycyjne, ponaddosłowne i mesjańskie hermeneutyki Rdz 49,10; Lb 24,17; Iz 7,14; Ps 110,4. Postawa translatorska i komentatorska Izaaka Cyilkowa jest związana z jego *Sitz im Leben*. Jako reprezentant ruchu judaizmu postępowego, wyrosłego z Haskali, czyli żydowskiego Oświecenia, stara łączyć się w swojej pracy teologicznej i duszpasterskiej zreformowaną formę judaizmu i współczesny mu świat nauki i kultury.

Bibliografia

- Altman A., *Moses Mendelssohn: a Biographical Study*, Tuscaloosa 1973.
- ben Isaiah A., Sharfman B., Orlinsky H.M., Chranner M., *The Pentateuch and Rashi's Commentary. A Linear Translation into English*, New York 1976.
- Biblia Aramejska. Targum Neofiti I. Księga Rodzaju*, tłum. M.S. Wróbel, Lublin 2014.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*, red. K. Elliger, W. Rudolph, Stuttgart 1990⁴.
- Cieciela J., *Powstanie BarKochby 132–135 po Chr.*, Zabrze 2008.
- Dni meszajzowe (Talmud, Sanhedryn 97a–99a)*, tłum. W. Brojer, J. Doktor, B. Kos, „Literatura na Świecie” 5–6 (1993), http://www.talmud.pl/pdf/dni_meszajzowe.pdf (dostęp: 12.12.2016).
- Doktor J., *Początki chasydyzmu polskiego*, Wrocław 2004.
- Dubin L.C., *Kontekst społeczny i kulturowy osiemnastowiecznego oświecenia*, w: *Historia filozofii żydowskiej*, red. D.H. Frank, O. Leaman, tłum. P. Sajdek, Kraków 2009, s. 656–681.
- Feiner S., *Haskala and History. The Emergence of a Modern Jewish Historical Consciousness*, tłum. Ch. Naor, S. Silberston, London–Portland 2002.

- Finley M., *Dziewiętnastowieczna niemiecka filozofia reformy*, w: *Historia filozofii żydowskiej*, red. D.H. Frank, O. Leaman, tłum. P. Sajdek, Kraków 2009, s. 705–729.
- Gafni I.M., *Świat Talmudu. Od Miszny do podboju arabskiego*, w: *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, red. H. Shanks, tłum. W. Chrostowski, Warszawa 2013, s. 355–424.
- Galas M., *Rabin Markus Jastrow i jego wizja reformy judaizmu. Studium z dziejów judaizmu w XIX wieku*, Kraków 2007.
- Halkowski H., *Wstęp*, w: *Tora – Pięcioksiąg Mojżesza*, tłum. I. Cylkow, Kraków 2006, s. I–VII.
- Iluk J., *Żydowska politeja i Kościół w Imperium rzymskim u schyłku antyku. Żydowska antyewangelia. Antyczna tradycja i nowożytne trwanie*, Gdańsk 2010.
- Ireneusz z Lyonu, *Wykład nauki apostołskiej*, tłum. W. Myszor, Kraków 1997.
- Izaak Cylkow (1841–1908). *Życie i dzieło*, red. M. Galas, Kraków–Budapeszt 2010.
- Jacobs M., *Die Institution der jüdischen Patriarchen*, Tübingen 1995.
- Jan Chryzostom, *Mowy przeciwko judaizantom i Żydom. Przeciwko Żydom i Hellenom*, tłum. J. Iluk, Kraków 2007.
- Jonczyk W., *Cytaty z Księgi Izajasza w Ewangelii wg św. Mateusza*, Warszawa 2010.
- Justyn Męczennik, *1 i 2 Apologia. Dialog z Żydem Tryfonem*, tłum. L. Misiarczyk, Warszawa 2012.
- Kuśmirek A., *Balaam i jego wyrocznie (Lb 22–24) w tradycji targumicznej*, Warszawa 2011.
- Levine L.I., *The Status of the Patriarch in the Third and Fourth Centuries: Sources and Methodology*, „Journal of Jewish Studies” 47 (1996), s. 1–32.
- Łastik S., *Z dziejów oświecenia żydowskiego. Ludzie i fakty*, Warszawa 1961.
- Maciejko P., *Wieloplemienny tłum. Jakub Frank i ruch frankistowski, 1755–1816*, tłum. J. Chmielewski, Gdańsk 2014.
- Morgan M.L., *Mendelssohn*, w: *Historia filozofii żydowskiej*, red. D.H. Frank, O. Leaman, tłum. P. Sajdek, Kraków 2009, s. 682–704.
- Orygenes, *O zasadach*, tłum. S. Kalinkowski, Kraków 1996.
- Paziński P., *Biblia dla Żydów Polaków – projekt Izaaka Cylkowa*, w: *Izaak Cylkow (1841–1908). Życie i dzieło*, red. M. Galas, Kraków–Budapeszt 2010, s. 95–118.
- Podeszwa P., „Bóg z nami” (Iz 1,23). *Obecność Boga w świetle Ewangelii wg św. Mateusza*, w: *Studia nad Ewangelią wg św. Mateusza. Nowy Testament: geneza – interpretacja – aktualizacja*, red. J. Kręcidło, W. Linke, Warszawa–Ząbki 2015, s. 143–162.
- Rothkoff A., Grossman A., Kaddari M.Z., Fraenkel J., Ta-Shma I.M., Baskin J.R., *Rashi*, w: *Encyclopedia Judaica. Second edition*, red. F. Skolnik, M. Berenbaum, t. 17, Detroit–New York–San Francisco–New Haven–Waterville–London–Jerusalem 2007, s. 101–106.

- Scholem G., *Sabbatai Sevi. The Mystical Messiah*, tłum. R.J.Z. Werblowsky, Princeton 1973.
- Septuaginta, id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, red. A. Rahlfs, t. 1–2, Stuttgart 1965².
- Simon U., Jospe R., *Ibn Ezra, Abraham ben Meir*, w: *Encyclopedia Judaica. Second edition*, red. F. Skolnik, M. Berenbaum, t. 9, Detroit–New York–San Francisco–New Haven–Waterville–London–Jerusalem 2007, s. 665–672.
- Skinner J., *Genesis*, New York 1910.
- Targum Neofiti I: Numbers. Translated, with Apparatus and Notes. Targum Pseudo-Jonathan: Numbers. Translated, with Notes*, tłum. M. McNamara, E.G. Clarke, Edinburgh 1995.
- Targum Onkelos to Genesis. A Critical Analysis Together with An English Translation of the Text*, tłum. M. Aberbach, B. Grossfeld, Denver 1982.
- Targumu Onkelosa: The Targum Onkelos to Leviticus. Translated, with Apparatus and Notes*, tłum. B. Grossfeld, Edinburgh 1988.

„MESJAŃSKIE FRAGMENTY” BIBLIJ HEBRAJSKIEJ W PRZEKŁADZIE TANACH IZAAKA CYLKOWA

Streszczenie

W artykule prezentujemy, w jaki sposób Izaak Cylikow, przedstawiciel judaizmu postępowego, oddaje i komentuje wybrane mesjańskie proroctwa w swoim przekładzie Biblii hebrajskiej na język polski. W punkcie pierwszym przedstawiono krótką charakterystykę judaizmu w okresie Haskali. Drugi punkt zawiera podstawowe informacje na temat życia i pracy naukowej oraz duszpasterskiej rabina Izaaka Cylikowa. Natomiast w trzecim omówiono hermeneutykę Izaaka Cylikowa wybranych czterech fragmentów Biblii hebrajskiej, które w tradycji żydowskiej lub/i chrześcijańskiej były lub są interpretowane mesjańsko. Tymi tekstami będą: Rdz 49,10; Lb 24,17; Iz 7,14; Ps 110,4.

Słowa kluczowe: mesjanizm żydowski, mesjanizm chrześcijański, Izaak Cylikow, judaizm, hermeneutyka Biblii

**„MESSIANIC PASSAGES” OF THE HEBREW BIBLE
IN THE ISAAK CYLKOW’S TRANSLATION OF THE *TANACH***

Summary

In this article we will present how Isaac Cylkow, a representative of Progressive Judaism, reflects and comments on selected Messianic prophecies in his translation of the Hebrew Bible into Polish. The first point will be presented a short description of Judaism during the Haskalah. The second point will contain basic information about the life and scientific work of the Rabbi Isaac Cylkow. The third will discuss the hermeneutics of Isaac Cylkow four selected fragments of the Hebrew Bible, which in Jewish and / or Christian Tradition have been or are interpreted as messianic prophecies. These texts will be: Gen 49.10; Num 24.17; Is 7:14; Ps 110.4.

Keywords: Jewish messianism, chritian messianism, Isaak Cykow, Judaism, hermeneutic of the Bible

Translated by Piotr Goniszewski